

Josep Pla i el periodisme apassionant de la Segona República

Daniel E. Jones

El període comprès entre l'abril del 1931 i el juliol del 1936 es troba sens dubte entre els més agitats de la història d'Espanya (encara que va ser superat per la posterior Guerra Civil) i entre els més atractius per a tot tipus d'investigadors socials. Per això també és un dels que ha generat bibliografia més abundant i ha permès una gran varietat d'interpretacions. Tant historiadors com politòlegs, economistes, sociòlegs i estudiosos dels conflictes en general han produït una quantitat ingent de textos valoratius sobre el que va succeir en la quarta dècada del segle XX en aquest país.

Com no podia ser menys, també comunicòlegs de les diferents especialitats —analistes dels mitjans impresos i audiovisuals, de la propaganda i serveis d'informació o dels fenòmens culturals en general— s'han ocupat d'analitzar aquest període històric. No obstant això, fins la mort de Franco —per raons polítiques i a causa de l'interès conjuntural—, aquest tipus d'estudis havien estat escassos i, necessàriament, poc objectius. A més, als historiadors especialitzats en la premsa que s'havien ocupat dels grans

períodes, en el postfranquisme s'hi han sumat d'altres dedicats exclusivament a l'estudi de la Segona República i la Guerra Civil, de manera conjunta o bé a l'una o a l'altra per separat.

Així, doncs, en les darreres tres dècades han aparegut alguns centenars de llibres i articles acadèmics dedicats a l'anàlisi de la comunicació i la cultura en el període republicà. Com a resultat d'aquesta producció intel·lectual s'ha cobert el gran buit que existia en l'estudi d'aquests fenòmens durant aquella època. Les anàlisis de caire històric sobre la premsa es troben, sens dubte, entre les més desenvolupades i nombroses, i les raons d'aquesta primacia semblen fàcils d'entendre. D'una banda, per l'antiguitat i el prestigi intrínsec del mitjà imprès i de la seva influència política i, de l'altra, per la doble condició documental: de la història general i de la història pròpia en particular. Per això tots els estudis de l'evolució de la premsa s'ocupen àmpliament del període republicà, tant els d'abast estatal com els regionals i locals.

Al mateix temps, pel que fa als llibres específics sobre la premsa republicana, s'ha publicat un bon grapat de textos, des de diferents perspectives: mentre que alguns són catàlegs registrals de publicacions (González Gómez, 1986), altres són monografies sobre algun periòdic específic (Barcon, 1983; Guitart Velència, 1998; Juana López, 1988; Luis Martín, 1987), sobre algun corrent ideològic determinat (Barcon, 1983; Barreiro Gordillo, 2004), sobre les revistes literàries de l'època (Hermida García, 1987), sobre una comarca (Tornafoch Yuste, 1995), província

(Anguera-Gavaldà-Pujades, 1996; Barreiro Gordillo, 2004) o comunitat autònoma concretes (Marín Otto, 1990), sobre el paper dels periodistes (González Laborda, 1989), sobre la imatge de la dona (Galán Quintanilla, 1980), sobre el tractament que va donar la premsa republicana a l'ascens de Hitler al poder (Semolinos Arribas, 1985), sobre la llibertat d'expressió (Abad Amorós, 1987; Sinova, 2006) i sobre la premsa política (Checa Godoy, 1989; Garitaonandia-Granja-Pablo, 1990; Martínez de Espronceda, 1988), entre els més significatius.

L'OBLIT DELS GRANS PROFESSIONALS

Ara bé, si han estat prolífics els estudis sobre publicacions periòdiques (encara que no tant sobre les empreses editores) i les dependències d'aquestes dels diferents partits i corrents ideològics en pugna, són ben escassos els treballs i les biografies sobre els periodistes claus de la Segona República, que, a més a més, figuren entre els col·laboradors més significatius de la història del periodisme tant als diaris i revistes de Madrid (Luis Araquistáin, Manuel Aznar, Corpus Barga, Julio Camba, Manuel Chaves Nogales, Wenceslao Fernández Flórez, José Ortega y Gasset, Julián Zugazagoitia) com als de Barcelona (Augusto Assía, Agustí Calvet [Gaziel], Josep Pla, Josep M. Planes, Josep M. de Sagarra, Carles Soldevila, Joaquim Ventalló, Eugeni Xammar). El motiu d'aquest oblit pot provenir sobretot de la pèrdua de molts documents a causa de la mateixa Guerra

Civil, de l'exili al qual es van veure obligats alguns professionals destacats i de la desaparició física (execucions o mort natural) dels protagonistes, que es va produir abans que poguessin ser estudiats per les noves generacions. Però un fet que crida especialment l'atenció és la manca de llibres de memòries de periodistes d'aquesta època o bé d'antologies d'articles periodístics, encara que aquest fenomen és comprensible si tenim en compte l'agitació i la inestabilitat política, social i econòmica del període, i els canvis que se succeïren constantment, que convertien els articles periodístics en més efímers que mai.

Això no obstant, des de la consolidació de la premsa periòdica al segle XIX, els periodistes destacats (i també alguns que no ho eren tant) van publicar antologies d'articles seus en forma de llibres, per deixar a la posteritat uns textos que s'haurien perdut per sempre a les hemeroteques. Probablement, el periodista espanyol més important del segle XIX va ser Mariano José de Larra, qui el 1835 va publicar una primera "col·lecció d'articles", dos anys abans del seu suïcidi juvenil, tasca que van continuar diferents estudiosos de la seva obra al llarg de gairebé dos segles. Altres periodistes de renom van fer el mateix, com ara Ramón de Mesonero Romanos (1842), Jaime Balmes (1860), Juan Valera (1864) i Alejandro Pidal y Mon (1887), a Madrid; Valentí Almirall (1868) i Domingo Call Franqueza (1878), a Barcelona, i Miquel dels Sants Oliver (1891), a Palma de Mallorca. Evidentment, a més de periodistes eren d'intel·lectuals, polítics i escriptors (de

ficció o de qualsevol altre gènere), la feina dels quals sempre ha estat més prestigiosa socialment que la del periodista.

D'alguna manera, gran part dels periodistes més destacats han volgut ser polítics o bé escriptors, però com que no han pogut guanyar-se la vida dedicant-se exclusivament a aquestes activitats, n'han hagut de compaginar dues: periodisme i... Els pocs que realment van poder fer una carrera política destacada o bé construir una obra literària significativa van arraconar el seu passat de periodistes i, per aquesta raó, se'ls considera més com a membres selectes de l'òlimp literari que no pas com a prosaics treballadors de premsa. Aquesta dualitat ha estat molt freqüent en la història del periodisme, de la literatura i de la política, i en certa mesura continua sent-ho en l'actualitat, sobretot entre l'activitat periodística i literària, ja que són molt escassos els autors privilegiats que poden viure només de la publicació de llibres, encara que a molts els agradi més posar la paraula "escriptor" al costat del seu nom, que no pas la de "periodista".

Per tant, allò que es pot constatar fàcilment és la manca d'antologies o reculls periodístics dels principals professionals de Madrid i de Barcelona durant el període republicà, sobretot perquè no van tenir temps de fer-ho en vida: per la inestabilitat permanent del panorama polític i social, per la rapidesa amb la qual va esclatar la guerra, pel llarg exili o bé per la censura franquista imposada a l'interior. Així, doncs, ha estat difícil, per les noves generacions de periodistes i historiadors, comptar

amb bones antologies de textos que, tot i que van tenir la servitud de la immediatesa dels fets i de l'alineació ideològica dels seus autors i dels periòdics on publicaven, van ser escrits per algunes de les ments més preclares del moment i amb una informació de primera mà subministrada pels responsables directes dels esdeveniments. De tota manera, durant els anys trenta es van publicar algunes antologies d'articles com ara les dels periodistes Ortega y Gasset (1931), a Madrid, i Jaime Claramunt (1934), Jaume Miravittles (1938) i Antoni Rovira i Virgili (1938), a Barcelona. Però no n'hi ha prou.

PLA COM A MESTRE DE PERIODISTES

194

Durant el franquisme tampoc no es van publicar antologies de textos dels principals periodistes republicans, com ara Josep Pla, encara que, anys més tard (1982-1983), al final de les obres completes editades a Destino pel seu editor i amic Josep Vergés apareix una col·lecció força àmplia de cròniques periodístiques d'aquest període publicades originàriament a *La Veu de Catalunya* (òrgan de la Lliga Regionalista, llavors liderada pel magnat, polític i filantrop Francesc Cambó). Precisament, els primers llibres de Pla van ser recopilacions d'articles publicats a la premsa barcelonina els anys vint, com ara *Coses vistes, 1920-1925*, i *Rússia: notícies de la URSS: una enquesta periodística* (Barcelona: Edicions Diana, 1925). No obstant, ni tan sols el mateix Pla considerava que aquestes velles cròniques d'un temps ja llunyà poguessin interessar ningú.

Però l'evolució del temps no només ha desmentit aquesta suposició de l'autor, sinó que els seus articles, cròniques i reportatges (especialment de caire polític) tenen avui dia un interès no només documental i de testimoniatge, sinó que constitueixen un model periodístic per a les noves generacions. Per això sembla una gran idea la de Xavier Pericay (Barcelona, 1956), que ha reunit tota la producció articulista de Pla en el període comprès entre el 1931 i el 1936, i no solament els textos de *La Veu de Catalunya*, sinó també molts d'altres apareguts en castellà en altres diaris, com ara *El Noticiero Sevillano*, *El Norte de Castilla* de Valladolid, *El Sol* i *Informaciones* de Madrid, *El Día* de Palma de Mallorca i *Las Provincias* de València.

Pericay ha compilat un total de 1.059 articles (954 dels quals va traduir del català Rodríguez Hidalgo, els 105 restants foren escrits directament en castellà) que conformen una obra monumental de gairebé dues mil planes, que conté una varietat de textos anotats i contextualitzats pel mateix editor, i que és probablement la antologia més important feta mai sobre l'obra periodística d'un autor català / espanyol. Només un periodista i escriptor compromès i apassionat per la història del periodisme com Pericay, que ja l'any 2003 ens va obsequiar amb l'edició d'altra obra excepcional, podia fer una tasca així.

Efectivament, aquest llibre recopilatori sobre l'obra periodística de Pla durant el període republicà (que ell va viure des de Madrid entre els trenta-quatre i els trenta-nou anys, tot i que el

cronista ja s'havia bregat arreu d'Europa des del final de la Gran Guerra) constitueix una aportació fonamental no només com a document per a historiadors i estudiosos d'aquells anys cabdals, sinó també com a recull de peces periodístiques excepcionals per als professors i estudiants de Periodisme, així com per als mateixos professionals actuals. A més, la traducció de la majoria dels textos al castellà permet apropar aquest període de l'obra de Pla a un públic ampli i divers de la resta d'Espanya i d'altres països on la seva important obra periodística i literària encara no és coneguda com es mereix.

Tal com indica el títol del llibre, aquest conjunt de 1.059 articles de Pla constitueix una veritable "crònica" de la Segona República, que compta amb un pròleg de l'escriptor i periodista Valentí Puig (Palma de Mallorca, 1949), home d'una sòlida cultura i gran

coneixedor no només de l'obra periodística i literària del mateix Pla, sinó també de la història política i cultural de l'Espanya contemporània. Per tant, una introducció molt ponderada, suggeridora i pertinent per als textos que la segueixen.

Complementen el volum uns apunts metodològics de Pericay, els articles de Pla ordenats cronològicament i amb tot tipus de notes aclaridores i complementàries a peu de pàgina, una cronologia del període molt pràctica, una necessària "galeria de personatges" polítics catalans / espanyols citats en les cròniques, uns índexs acurats de noms propis i d'articles. En resum, una obra excepcional i necessària, feta amb paciència i dedicació, amor pel mestratge periodístic de Pla i molta cura i professionalitat. Fóra bo que servís de model i exemple per a altres treballs similars en l'encara fràgil camp acadèmic de la comunicació social.

SELECCIÓ BIBLIOGRÀFICA

ABAD AMORÓS, María Rosa (1987). *La libertad de expresión del pensamiento en la II República española*. Tesis doctoral. Madrid: UCM.

ALMIRALL, Valentí (1868). *Escritos catalanistas: el renacimiento catalán, las leyes forales y el carlismo en Cataluña: artículos por A. Z.* Barcelona: P. Casanovas, 1868.

ANGUERA, Pere; GAVALDÀ, Antoni; PUJADES, Xavier (eds.) (1996). *La premsa a la provincia de Tarragona durant la Segona República, 1931-1936*. Tarragona: Diputació de Tarragona.

BALMES, Jaime (1860). *Escritos políticos: colección completa, corregida y ordenada por el autor*. Madrid: Imprenta de la Sociedad de Operarios del Mismo Arte.

BARCON, Joan (1983). *El Correo Catalán i la qüestió religiosa durant la II República, 1931-1936*. Tesis de Licenciatura. Bellaterra: UAB.

BARREIRO GORDILLO, Cristina (2004). *Prensa monárquica en la Segunda República: los diarios madrileños*. Bilbao: Grafite Ediciones.

CALL FRANQUEZA, Domingo (1878). *Colección de los artículos que con el epígrafe 'Mejoras en Barcelona' publicó en el 'Diario de Barcelona'*. Barcelona: Tipografía Ramírez.

- CHECA GODOY, Antonio (1989). *Prensa y partidos políticos durante la II República*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca.
- CLARAMUNT, Jaime (1934). *El peor enemigo de la República: colección de artículos publicados en 'El Diluvio'*. Barcelona: Imprenta Eparza.
- GALÁN QUINTANILLA, María Antonia (1980). *La mujer a través de la información en la II República española*. Tesis de llicenciatura. Madrid: UCM.
- GARITONAINDIA, Carmelo; GRANJA, J. de la; PABLO, S. de (eds.) (1990). *Comunicación, cultura y política durante la II República y la Guerra Civil*. 2 vols. Bilbao: Diputación Foral de Bizkaia / UPV.
- GONZÁLEZ GÓMEZ, Joaquín (1986). *Publicaciones periódicas de la Guerra Civil, 1936-1939, en zona republicana, existentes en la Hemeroteca Nacional*. Madrid, Hemeroteca Nacional.
- GONZÁLEZ LABORDA, Roque Gonzalo (1989). *En el laberinto: el periodismo y la política durante la República: recuerdos de un reportero, 1931-36*. Palma de Mallorca: Imprenta Jorvich.
- GUITART VALÈNCIA, Josep (1998). *Solidaridad Obrera durant la Segona República, 1931-1936*. Barcelona. FJB.
- HERMIDA GARCÍA, M. (1987). *As revistas literarias en Galicia na Segunda República*. A Coruña: Edición do Castro.
- JUANA LÓPEZ, Jesús de (1988). *La posición centrista durante la Segunda República: el periódico Ahora, 1930-1936*. Santiago de Compostela.
- LARRA, Mariano José de [Fígaro] (1835). *Colección de artículos dramáticos, literarios, políticos y de costumbres*. 3 vols. Madrid: Imprenta de Repullés.
- LUIS MARTÍN, Francisco de (1987). *El grupo monárquico de "ABC" en la Segunda República española, 1931-1933*. Salamanca: Universidad de Salamanca / Universidad de Extremadura.
- MARÍN OTTO, Enric (1990). *La premsa de Barcelona durant la segona República: 1931-1936: aproximació històrica i anàlisi formal*. Tesis doctoral. Bellaterra: UAB.
- MARTÍNEZ DE ESPRONCEDA, Gema (1988). *El canciller de bolsillo: Dollfuss en la Prensa de la II República*. Zaragoza: Universidad de Zaragoza.
- MESONERO ROMANOS, Ramón de (1942). *Escenas matritenses*. Madrid: Ignacio Boix.
- MIRAVITLLES, Jaume (1938). *Catalans a Madrid: impressions de viatge: articles publicats a la premsa de Barcelona*. Barcelona: Forja.
- OLIVER, Miquel dels Sants (1891). *Cosecha periodística: artículos varios*. Palma de Mallorca.
- ORTEGA Y GASSET, José (1931). *Rectificación de la República: artículos y discursos*. Madrid: Revista de Occidente.
- PERICAY, Xavier (ed.) (2003). *Cuatro historias de la República: Julio Camba, Gazieli, Josep Pla, Manuel Chaves Nogales*. Barcelona: Ediciones Destino.
- PIDAL Y MON, Alejandro (1987). *Discursos y artículos literarios*. Madrid: Imprenta M. Tello.

- PLA, Josep (2006). *La Segunda República española: una crónica, 1931-1936*. Edició de Xavier Pericay. Pròleg de Valentí Puig. Traducció de Jorge Rodríguez Hidalgo. Barcelona: Ediciones Destino.
- ROVIRA i VIRGILI, Antoni (1938). *Quinze articles*. Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes.
- SEMOLINOS ARRIBAS, Mercedes (1985). *Hitler y la prensa de la II República española*. Madrid: Siglo XXI.
- SINOVA, Justino (2006). *La prensa en la Segunda República española: historia de una libertad frustrada*. Barcelona: Debate.
- TORNAFOCH YUSTE, Xavier (1995). *Prensa comarcal i República: Catalunya, 1931-1936*. Gironella: Associació Cultural El Vilatà del Berguedà.
- VALERA, Juan (1864). *Estudios críticos sobre literatura, política y costumbres de nuestros días*. 2 vols. Madrid: Librería de A. Durán.